

Handledare: Eva Öhrström

Cecilia Martin-Löf

Pojkröst och flickröst, är det någon skillnad?

Tack

Jag skulle vilja tacka min handledare, Eva Öhrström. Dessutom vill jag också framföra ett stort tack till Daniel Åberg för all hjälp under skrivandets gång både textligt och praktiskt.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Bakgrund	4
Syfte och problemformulering	6
Metod	6
Litteraturstudium	7
Rösten	7
Barnrösten	10
Pojkröster och flickröster	11
Akustiska undersökningar av flick- och pojkroster	13
Sammanfattning av litteratur	15
Intervjuer	18
Inledning	18
Intervjufrågor	18
Intervju med Margareta Raab	19
Intervju med Lars-Ewe Nilsson	22
Intervju med Christoffer Holgersson	24
Sammanfattning av intervjuer	27
Slutdiskussion	30
Referenser	34

Sammanfattning

Denna uppsats syftar till att försöka reda ut om, och i så fall vilken musikalisk/röstlig skillnad vi upplever mellan pojkröster och flickröster före målbrottet.

Ett litteraturstudium där jag läst allt jag funnit av forskning inom detta område (framför allt ett antal artiklar av engelska röstforskare) följs av tre intervjuer med nu verksamma körledare

Sammanfattningsvis ger litteraturen vid handen att vi i viss utsträckning kan urskilja kön hos barn som sjunger. Ju mer tränad kör, desto svårare att urskilja. Man tar oftare fel på flickor (det vill säga tar en flickkör för att vara gosskör) än på pojkar, något som kan ha att göra med förväntan; vi är vanare att höra fyrstämmig kör med gossar i sopranen än med flickor. I undersökningen med de mest etablerade körerna var det dock generellt inte möjligt att urskilja könet hos sångarna oberoende av om det var flick – eller gossröster. Dock framgår helt klart att det existerar rösttyper eller röstklanger som vi kan kategorisera i termer av ”flickig” respektive ”pojkgig”, det finns alltså en idé om hur det ena och det andra låter, men det stämmer inte alls alltid överens med det verkliga könet. Den fysiologiska forskningen visar på några ganska små skillnader i anatomin, men om, och i så fall hur, dessa påverkar våra förutsättningar tycks det inte råda någon riktig klarhet i.

Intervjuerna ger olika svar på frågan, en av de tillfrågade poängterar en stor skillnad i röstklang, medan de andra två är mer försiktiga i sina uttalanden. Så många faktorer runt omkring påverkar rösten att dessa två inte kan avgöra om det är någon skillnad med avseende just på röstklang och musikalisk perceptionsförmåga, om bara förutsättningarna var de samma, eller om flickor och pojkar *betedde* sig mer likartat.

I den här uppsatsen ges inte utrymme för något definitivt svar på frågan om flickors och pojkars röstliga förutsättningar och respektive skillnader dem emellan, hur jag än försökt leta efter klara definitioner och koncisa beskrivningar. Någon omfattande forskning existerar inte, och i en mer djuplodande undersökning skulle behövas många fler informanter. Icke desto mindre hoppas jag att den kan bidra med några intressanta aspekter kring frågeställningen.

Bakgrund

Under mitt år som vikarie för flickkörerna i Uppsala Domkyrka började jag fundera över flickor respektive pojkar i körverksamhet. Är det egentligen någon skillnad på deras förutsättningar före målbrottet? Nu pratar jag inte om ett socialt perspektiv eller ett genusperspektiv, utan om ett musikaliskt/röstligt. De flesta skulle nog säga att det låter olika om en gosskör och en flickkör, men beror det på någon form av naturlig fysisk skillnad? Hur mycket beror det till exempel på att gossarna får sjunga med vuxna män redan från början, och hur mycket fostras de – medvetet eller omedvetet – att använda rösten på ett annat sätt? Hur olika låter det egentligen, om vi lyckas rena våra öron från hur vi tror att det ska låta?

Detta var några tankar som föddes, och i mitt eget arbete som körledare har jag funderat över vad som är en ”flickig” respektive en ”pojkgig” röst. Är det dessutom så att det fortfarande existerar en idé om gossrösten som ”överlägsen” flickrösten? Är den renare, rakare, klarare och ljusare? Eller är det tvärtom: tror man att alla flickor naturligt sjunger renare, mjukare och vackrare än pojkar?

Gossarna får i en gosskör oftast möta en helt annan repertoar än flickorna i en mer traditionell barnkör. I en gosskör finns nästan alltid ett mycket mer väl utvecklat hierarkiskt system och pedagogiskt framåttänkande; skulle flickor utvecklas på samma sätt om de fick chansen? Gehöret och känslan för harmoniska skeenden borde rimligen utvecklas snabbare i en kör där det finns både tenor- och basstämmor som ger stabilitet och dessutom naturliga vuxna förebilder.

En sådan aha-upplevelse fick jag i höstas när jag arbetade med ungdomskören i Heliga Trefaldighets församling i Gävle. Vi övade luciasånger i två stämmor och jag var förvånad över hur svårt det var för dessa ungdomar (högstadiålder) att lära sig och att hålla en vanlig understämman. Det var som om understämman bara upplevdes som en väldigt konstig melodi, och man förstod inte alls hur det skulle samklinga med överstämman. Några veckor senare började tre basar i kören, duktiga killar som verkligen kunde hålla en basstämman och plötsligt ramlade altstämman på plats mycket säkrare. Det tycktes mig som om dessa ungdomar, innan de lärt sig så mycket att de kunde förstå den harmoniska uppbyggnaden i ett stycke på ett analytiskt plan absolut behövde basstämman för att klara av mellanstämman. En tredje stämman, som kanske för gemene man får resultatet att klinga mer avancerat, gör det helt enkelt mycket enklare

för den andra stämman. Den utmaning många flickkörer med ambition står inför är då mycket större än den en blandad (gosskör) står inför, nämligen att sjunga 3 till 4 stämmor bara i diskantläge, jämfört med att ha en sopranstämma, och i förekommande fall en altstämma som sjungs av de unga rösterna, resten sjungs av vuxna. Ändå får man kanske en häftigare musikalisk upplevelse i den blandade kören, med trycket från tenorerna och basarna. Man kan också snabbare komma till ett resultat vilket jag inbillar mig stärker motivationen att fortsätta sjunga, det blir helt enkelt roligare eftersom resultatet blir bättre med enklare medel.

Dessa funderingar har jag burit på och jag frågar mig: kan vi ta tillvara också på flickornas kapacitet i unga år och låta dem sammusicera i en blandad kör, åtminstone då och då? Skulle då den så omtalade gosskörklngen förändras markant, eller är det något vi helt enkelt är så vana vid att vi inte tänker på att den röstliga skillnaden mellan pojkar och flickor inte är så stor? Är gosskörklngen just att det är pojkar som sjunger överstämman, eller är det att det är *barnröster* som gör det? Naturligtvis finns här också en annan problematik; flickorna kommer inte att efter målbrottet bli tenorer och basar, något som behövs för att kören ska ha kvar sina understämmor. Denna återväxt är naturligtvis nödvändig, men eftersom det inte behövs alls lika många tenorer och basar i vuxen ålder för att balansera barnrösternas sopran- och altstämmor borde det rimligen kunna fungera. Att det sedan finns helt andra aspekter på att tjejerna får ha en egen grupp och killarna en är en annan sak, och självklart är de metodiska och sociala aspekterna väl så viktiga (och ofta viktigare) i arbete med barnkör. Det kan handla om identifikation, om att få tillhöra en grupp där man känner sig hemma och om att bli sedd.

Syfte och problemformulering

Syftet med denna uppsats är att undersöka om skillnader/likheter mellan goss- och flickröster som körledare iakttar verkligen är så stora som vi upplever dem. Den underliggande frågan är naturligtvis hur vi på bästa sätt kan utveckla både pojkar och flickor vokalt inom den klassiska konstmusiken och ge dem starka musikaliska upplevelser i unga år. Viljan att ge barnen en så spännande musikalisk hemvist från tidig ålder finns väl hos alla lärare och ledare, och en aspekt på den vägen kan vara frågan om hur vi arbetar med flickor respektive pojkar, och om det arbetssätt vi har av tradition självklart är det bästa.

Några av de frågor som då kommer upp:

Finns det vetenskapliga belegg för hur rösten fungerar som kan motivera att man delar pojkar och flickor i olika grupper, det vill säga är det någon skillnad på deras förutsättningar? Är det tradition och metodik bakom denna uppdelning? Hur ofta får flickor sjunga tillsammans med vuxna och hur skulle de utvecklas av det?

Metod

Inledningsvis har jag studerat den litteratur som berör ämnet; dels hur barnets röst är beskaffad oberoende av barnets kön, dels vad som finns utforskat kring skillnaden mellan pojkrösten och flickrösten, både anatomiskt och akustiskt.

Därefter har jag intervjuat nu verksamma körledare. Jag har samtalat med tre erfarna körledare som arbetat specifikt med flick- respektive gosskör, och gärna även med en samlad barnkör (som ju ofta består av flest flickor). I mötet med mina informanter har jag kunnat ställa följdfrågor när det uppstått oklarheter och även fått mer nyanserade svar än vad till exempel en enkätundersökning skulle ge. Jag har också kunnat spela upp musikexempel för att i korthet få en bild av hur de uppfattar av en kommersiell inspelning.

Återgivningen av intervjuerna i uppsatsen har blivit godkänd av respektive körledare. I vissa fall har jag återgivit direkta citat, oftast dock gjort sammandrag av deras uttalanden.

Litteraturstudium

Rösten

Det har skrivits många böcker som behandlar röstlära och anatomi, om talröstens och sångröstens specifika egenskaper samt om hur man bör använda sin tal- respektive sångröst. Likaså har jag funnit ett otal titlar kring röstakustik, körakustik, formanternas frekvenser för de olika vokalerna, hur man bäst ställer upp kören och mycket mera.

När jag däremot söker det jag letar efter finner jag att ytterst lite skrivits och forskats kring barnrösten, och att litteratur i det ännu mer specifika ämnet pojkröster och flickröster är i det närmaste obefintlig på svenska språket.

De titlar jag haft nytta av är Gunnel Fagius två böcker om barnsång; *Barn i Kör* (andra upplagan, 1990) samt *Barn och Sång* (2007). Vidare har jag använt Johan Sundberg: *Röstlära*, (2001) samt Per Lindblad: *Rösten* (1992). I England har det gjorts studier kring pojkröster respektive flickröster under senare år med anledning av att det är allt vanligare att katedralerna nu även tar in flickor i sin körverksamhet. Ungefär en tredjedel av katedralerna gör detta, även om endast tre av dem blandar flickor och pojkar i samma grupp. Debattvägarna har tidvis gått höga och detta har föranlett akustiska studier av barnrösten med avseende just på skillnaden mellan pojkar och flickor ledda av Graham F. Welch och David M. Howard. (2002)

Här följer nu en mycket översiktlig beskrivning av röstorganet för att läsaren ska kunna förstå vad som avses med vissa begrepp och för att kunna förstå vari den eventuella skillnaden mellan pojkröster och flickröster ligger. Det är hämtat från Lindblad, P (1992) samt föreläsningar i sångmetodik hösten 2001 (Billing).

Man delar röstorganet i tre huvuddelar; andningsapparaten, struphuvudet samt artikulationsapparaten.

Som framgår av namnen innefattar andningsapparaten det som har med andningen att göra; bukmuskler, mellangärde, lungor och luftstrupe.

I struphuvudet sköts själva ljudproduktionen och här finns stämbanden och larynxtuben. Artikulationsapparaten är den del där vi artikulerar råljudet till de vokaler och konsonanter vi ämnar frambringa; svalget, munhålan och näshålan.

I det kommande avsnittet ska jag gå in på struphuvudets utformning och funktion eftersom det är där den egentliga ljudproduktionen sker. De andra två områdena lämnar jag därhän.

Struphuvudet, *larynx*, är en rörformig struktur som är uppbyggd av ett antal brosk; sköldbrosket, ringbrosket, kannbrosken samt struplocket. Sköldbrosket består av två plattor som framtill möts i en vinkel som är synlig för oss (adamsäpplet). Bakåt och nedåt ledar sköldbrosket mot ringbrosket som har formen av en klackring med plattan bakåt och bågen fram. På plattans övre kant sitter de två små kannbrosken.

Det sista stora brosket som ingår i struphuvudet är struplocket som sitter fäst i vinkeln mellan sköldbroskets plattor. Mellan struplockets sidor och kannbrosken löper på var sida ett veck, aryepiglottisvecket och dessa veck bildar väggarna i det vi kallar larynxtuben. Larynxtubens botten utgörs av stämbanden/stämläpparna, och dess övre mynning bildas av aryepiglottisvecket och struplockets övre kant. När man sväljer fälls struplocket bakåt-nedåt och stänger passagen mellan svalget och struphuvudet.

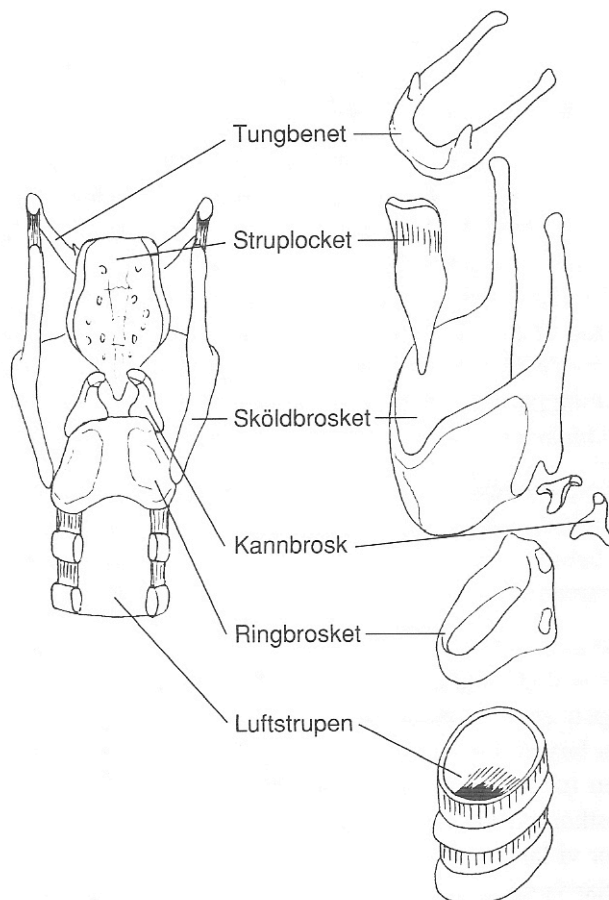

Fig.1. Struphuvudets brosk samt tungbenet och del av luftstrupen.(Lindblad, 1992 s. 22)

Stämläpparna (stämbanden) är två slemhinneförsedda veck inne i struphuvudet. Det är när dessa kommer i svängning av luftströmmen underifrån som ljudproduktionen startar, vi får ett råljud. Det tryck vi använder för att pressa upp luft och som bland annat avgör ljudets volym, kallas det subglottala (över)trycket. Stämläpparna fäster i två av de brosk som omnämns ovan; baktill i vart och ett av kannbrosket och framtill i vinkeln mellan sköldbroskets plattor. Tack vare kannbroskens stora rörlighet kan stämläpparnas läge, längd, form och spänning varieras avsevärt. Till denna rörlighet hör också att vardera stämläppen till en del består av en längslöpande muskel, vokalismuskeln.

Broskdelen av stämläpparna utgör hos en vuxen ungefär en tredjedel av totallängden på stämläppen, den främre membrandelen två tredjedelar.

Förutom vokalismuskeln och slemhinnan finns i stämläpparna tre lager mellanliggande ligament; det ytliga, det mellanliggande och det djupa lagret. Dessa tunna lager har olika grad av täthet och elasticitet och bidrar till hur stämläppen svänger, men fungerar även som ett skydd för den underliggande vokalismuskeln.

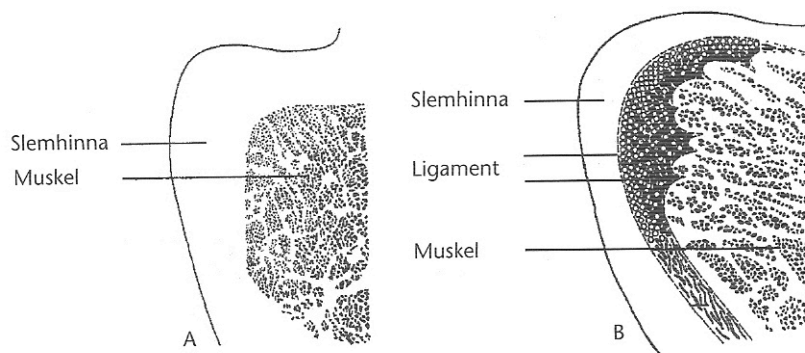

Fig 2. Schematisk bild över ett stämband i kraftig uppförstoring i genomskärning hos en nyfödd (A) och en vuxen (B). (Fagius, 2007, s. 42)

Ovan gjorda beskrivning av larynx är mycket grovt gjord för att läsaren framöver ska kunna följa vilka delar av röstorganet som avses i texten och vad som är specifikt för barnrösten. Den är inte på något sätt komplett och gör heller inte anspråk på att vara det.

Variationen på allt detta och då framförallt på stämläpparnas längd bidrar till alla rösters unika personlighet. Vi har olika grundtonsläge när vi talar (eller sjunger), det vi kallar F0. (Deltonerna, eller övertonerna, kallas F1, F2, F3 och så vidare.) De individuella variationerna är betydande oberoende av både kön och ålder, men naturligtvis finns det också generella skillnader med avseende på just detta.

Den största och mest märkbara skillnaden mellan mansrösten och kvinnorösten som vi normalt uppfattar är att mansrösten klingar ca 1 oktav mörkare, den har ett genomsnittligt F0 kring 110 Hz jämfört med kvinnornas genomsnittliga F0 kring 200 Hz. Larynxtuben är hos män upp till 2 cm, hos kvinnor kortare. Stämläpparna är hos män ca 2 cm och hos kvinnor ca 1,5 cm, medan barns stämläppar är ännu tunnare och finare, på 10-åringar ca 1 cm. Hos spädbarn har man uppmätt längder på inte mer än 5 mm. (Lindblad, P sid 54).

Barnrösten

Barnets röst skiljer sig väsentligt från den vuxnes. Eftersom hela röstapparaten är mindre är följaktligen även stämläpparna kortare, vilket leder till en högre F0, ett högre grundtonsläge. Broskdelen av stämläppen utgörs hos ett barn av en mycket större del av hela stämläppens längd än hos en vuxen, membrandelen mycket mindre. Även stämbandets struktur skiljer sig; de ligament mellan slemhinnan och vokalismuskeln som finns hos en vuxen saknas helt hos en nyfödd och utvecklas långsamt först från ca 4 års ålder fram till ca 16 års ålder. Eftersom ligamentet bland annat fungerar som ett skydd för muskeln är barnets röst mer ömtålig. Se figur 2. (Fagius 2007, s. 42). Vidare använder barn ett högre subglottalt tryck, i genomsnitt 40 % högre än vuxna.

Hela larynx befinner sig också väsentligt högre upp i halsen och det vandrar neråt genom åren, allra mest de första 5 åren. Hos nyfödda kan man iaktta en skillnad mellan flickor och pojkar; vinkeln mellan sköldbruskets plattor är något mindre hos pojkarna, ca 110 grader mot 120. (Lindblad, 1992, s. 53)

I puberteten förändras rösten plötsligt snabbt, och mest markant är detta förstas hos pojkarna vars stämläppar växer 4-11 mm medan flickornas har en tillväxt på 1,5-4 mm. Detta motsvarar en ökning med ca 64 % hos pojkarna och ca 34 % hos flickorna. Även struphuvudets brosk växer till, och mest tydligt är sköldbruskets (adamsäpplets) tillväxt hos pojkarna. Vinkeln mellan sköldbruskets plattor som nämnts ovan minskar till genomsnittligt 90 grader för pojkarna/männen, medan den är oförändrad för flickorna/kvinnorna. Mansrösten kommer nu att klinga ca en oktav lägre än pojkrösten, kvinnorösten en eller ett par toner. (Lindblad, 1992, s. 53-55, 166, 170)

Pojkröster och flickröster

Av rent anatomiska skäl klingar barnrösten annorlunda än vuxenrösten, och av samma skäl är det skillnad på goss- och flickröster. Gossrösten klingar klarare och skarpare än flickrösten, som är mjukare i klangen.

Ovanstående är ett citat av Stefan Parkman, en erfaren dirigent och körledare som under många år lett Uppsala Domkyrkas Gosskör. (Fagius, 1990, s. 58)

Att det finns en skillnad på pojkrösten och flickrösten tycker de flesta av oss; vi kan ju till exempel oftast avgöra om det är en pojke eller flicka som talar. Men vad har Parkman för belegg att orsaken är anatomisk?

Jag går först till Lindblad för att se vad jag kan finna. Och det tycks enligt honom som om tillväxten i stämbandets och övriga delar av röstapparaten är rätt lika för pojkar och flickor upp till 10-11 års ålder. Lindblad skriver till exempel:

Spädbarns struphuvud är genomsnittligt lika stora hos pojkar och flickor och växer kontinuerligt i samma takt hos bägge könen. Rösläget skiljer sig inte heller nämnvärt mellan könen inom en viss åldersgrupp. (Lindblad, 1992, s. 54)

Finns det alltså ingen generell skillnad i till exempel stämbandets längd eller larynxutbens storlek som kan motivera en akustisk skillnad före puberteten? Han skriver vidare:

Individens rösläge varierar från späda ända upp till mycket hög ålder. Från födelsetill puberteten sjunker det relativt snabbt, allt eftersom stämbandets liksom resten av kroppen växer till. Man finner därvid ingen könsskillnad. (Lindblad 1992, 170)

Även anglikanska forskningen tycks vara inne på liknande tankegångar:

In summary, the scientific, medical and clinical literatures indicate that there are marked anatomical, physiological, functional and acoustic differences between children and adults. Pre-adolescent boys and girls, however, although slightly different from each other in the physical dimensions of the vocal mechanism, tend to employ a similar range of vocal pitches for speech. It is only with the onset of puberty that sexes diverge in their spoken pitch ranges. (Howard and Welch, 2002, s. 106)

Howard och Welch nämner alltså en liten skillnad anatomiskt hos flickor vs pojkar, men inte att den skulle ha någon större betydelse för ljudproduktionen. Något som återkommer hos Howard är dock åldersperspektivet inom barndomen. Ju yngre ett barn är desto mindre könsskillnader, från 10-årsåldern finns dock en något större skillnad.

Hos Johan Sundberg finner jag en delvis annan syn på de anatomiska förutsättningarna, han skriver bland annat:

... för det första skiljer sig givetvis stämbandslängden [barn vs vuxna, förf. anm.]. Broskdelen av glottis växer bara en aning fram till 20-årsåldern, men den membranösa delen växer mycket. Hos nyfödda pojkar och flickor är den ca 2 mm respektive 1,5 mm... (Sundberg, 2001, s. 252)

En liten, men dock en skillnad antyds alltså här redan från späda ålder. Enligt Sundberg har pojkar omkring 10 % högre subglottalt tryck än flickor. Dessutom har flickorna genomsnittligt ganska mycket högre formantfrekvenser än pojkarna. (10-åriga flickors F1 och F2 är i genomsnitt 51 % respektive 35 % högre än männens, pojkars är 41 % respektive 22 % högre än männens). Sundberg skriver vidare:

Tioåriga pojkar och flickor har heller inte samma storlek på stämband och ansatsrör. Det hör säkerligen till orsakerna varför gosskörers och flickkörers brukar klinga på olika sätt. (Sundberg, 2001, s. 254)

Rakt motsatta uppgifter angående eventuella anatomiska skillnader mellan pojkars och flickors röster tycks alltså existera. Sundberg skriver dock inte mer än denna korta mening; är det pojkarna som har längre stämläppar eller flickorna? Varifrån kommer uppgifterna?

Betonas ska alltså att området verkar vara ganska ringa studerat. Vår röstapparat är en oerhört komplex struktur i sin helhet och det är framför allt den vuxna rösten som undersökts. Utdragen ur kapitlen om barnrösten som ovan refererats utgör blott några sidor vardera ur dessa böcker om ca 250 sidor.

Akustiska undersökningar av flick- och pojkröster

I en studie av 10-åriga barns röster fick en erfaren lyssnarpanel i uppgift att bedöma om det var en flickröst eller en pojkröst som talade. Flickorna identifierades korrekt, medan lugna och tystlåtna pojkar bedömdes vara flickor. (Fagius 2007, s. 44-45)

Peta White (nu gift Sjölander) vid institutionen för tal, musik och hörsel vid Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm har intresserat sig för detta ämne. I en undersökning av frekvensen i F1 och F2 hos elvaåriga barn kunde det konstateras att flickorna genomsnittligt hade klart högre F1 och F2, både i tal och i sång, än vad pojkarna hade. (White, 1999)

Som en del i en långtidsstudie av barns sångutveckling gjordes ett test av hur väl en lyssnarpanel kunde bedöma kön hos sjungande barn i åldern 4-12 år. (Welch, Sergeant and White, 1996; 1997; 1998; Welch 2000). Dessa barn var inte sångtränade och alla sjöng in samma melodi som man lärt sig någon vecka tidigare.

Undersökningen gick till så att en expertpanel fick lyssna på 320 barn (av totalt 700, jämnt fördelade över ålder och kön) och på en skala bedöma om det de hörde var en pojke eller en flicka. Skalan var sjugradig där ytterligheterna var ”Jag är säker på att det är en pojke” respektive ”Jag är säker på att det är en flicka” och i mitten fanns ”Det kan vara vilket som”. Sedan poängsattes säkerheten i bedömningen från 1 till 7, där 1 står för en röst som av alla lyssnare var svårbedömd, och 7 för en röst som med säkerhet karakteriserades efter kön, oberoende av om det var en pojke eller flicka.

Resultatet visar att man bedömde kön mer korrekt med stigande ålder hos barnet, och att pojkar oftare bedömdes korrekt än flickor. Framför allt fanns en tydlig linje där pojken bedömdes mer korrekt ju äldre han var, något som inte var fallet för flickor.

Samma undersökningsmaterial användes till en följdundersökning där man med hjälp av LTAS-analys ville se om det fanns något akustiskt signifikant för just flickrösterna och pojkrösterna.

Ett LTAS-diagram, long-term average spectrum eller långtids(medelvärdes)spektrum, visar den genomsnittliga frekvensförstärkningen av övertoner hos en talare eller sångare över ett tidsintervall om ca 20 sekunder. Det genomsnitt man får fram stämmer överens med det genomsnitt man får också över längre tid. Det som utmärker LTAS-diagrammet är alltså denna långa tid, de flesta andra typer av röstanalys mäter ljudets kvalitet (med avseende på vokalfärg, formantfrekvenser, övertonsspektra etcetera) i ett specifikt ögonblick.

Studien visar att det finns en frekvenstopp vid 5 kHz för de röster som med säkerhet identifierades som pojkar. Observera att det rör sig om de röster som ”med säkerhet identifieras som pojkar“, men oberoende av det faktiska könet.

Undersökningen gick till så att man av de ursprungliga 320 inspelade barnen valde ut 59 avsnitt (både lågpoängare och högpoängare) som man jämförde med hjälp av LTAS-analys.

Det som kunde utläsas i undersökningen är den ovan nämnda förstärkningen av frekvensområdet kring 5 kHz för de röster som med säkerhet utpekats som tillhörande pojkar. Samma förstärkning uppträdde alltså hos de flickor som misstagits för att vara pojkar. Det vi får ut av denna undersökning är alltså en skillnad med avseende på frekvenstoppen kring 5 kHz för pojkiga röster, men inte för *pojkar* respektive *flickor*.

Den följdundersökning som Sjölander själv utförde refereras också och där gick hon in för att studera om upplevelsen av kön hos barnet verkligen hade med denna frekvenstopp att göra. Den gick till på så vis att de ursprungliga inspelningarna kompletterades med en variant där man klippt bort ljudsignalen i frekvensområdet 4,25-5,75 kHz med hjälp av ett ”notch”-filter. Sedan lyssnade på nytt en panel (8 personer, 5 proffs och 3 lekmän) igenom materialet med avseende på kön hos sångaren. Resultatet är inte entydigt, men denna frekvenstopp tycks påverka vår möjlighet att avgöra om rösten tillhör en pojke eller en flicka – eller närmare bestämt det vi kallar pojktigt respektive flickigt.

Denna studie utfördes alltså på sångovana barn, och man frågade sig vidare hur det såg ut för sångvana barn. Följaktligen vidtogs en uppföljande undersökning, denna gång med väletablerade körer. (Sergeant and Welch, 1997). Totalt 15 barn/ungdomskörer valdes ut, 5 körer med bara pojkar, 5 med flickor och 5 blandade. Varje kör förberedde samma musikstycke som framfördes tre gånger var, totalt 45 inspelningar. Lyssnarpanelen bestod av 10 musiker, alla med stor erfarenhet av sjungande barn, 5 kvinnor och 5 män. (Körledare, organister, musiklärare och sångpedagoger)

Svaren visade upp en stor samstämmighet, men det fanns inte någon tillförlitlighet i identifikationen. Genomsnittligt resultat var 51 % rätt identifikation, inom ramen för ren chansning alltså. Några påfallande notiser: en (1) gosskör identifierades korrekt i 97 % av fallen, medan två av flickkörerna identifierades korrekt endast i 11 respektive 19 % av fallen. Dessutom visade det sig att *körledarens* kön ofta överensstämde med det man trodde att kören hade. (Men som alltså kunde vara alldeles fel.) I denna studie, liksom i den följande, identifierades alltså pojkar oftare korrekt än flickor, något som man tror har att göra med att

... listeners have a perceptual "stereotype" of the male chorister's vocal timbre that is applied on the principle of a "goodness of fit" to any heard example of childrens singing. (Howard and Welch 2002, s.111)

I en annan studie, där man också lyssnade på sjungande flickor respektive pojkar fick 189 bedömare lyssna på 20 avsnitt ur två kommersiella CD-inspelningar, där de skulle avgöra om överstämman sjöngs av pojkar eller flickor. Countertenorer, tenorer och basar var samma personer på bägge inspelningar, inspelningarna hade gjorts i samma lokal och med samma dirigent, dock var det inte samma repertoar som utfördes av de båda grupperna.

Resultatet av undersökningen gav vid handen att barnrösterna identifierades korrekt i 60,58 % av fallen totalt. Några avsnitt bedömdes korrekt av mer än 70 % av lyssnarna, andra av så lite som 40 %. Genomgående bedömdes även här pojkarna oftare korrekt än flickorna. Med tanke på att den statistiska frekvensen för ren chansning mellan två alternativ ligger på 50 % kan man alltså konstatera att genomsnittslyssnaren klarade av att identifiera fler avsnitt än vad som skulle ha varit fallet om det varit helt omöjligt att höra skillnad, men att den musikaliska perceptionsförmågan med avseende på kön hos dessa tränade korister inte är så stor. Man pekar också på att repertoaren i viss mån styr lyssnanadet. En del stycken kunde tyckas typiska för gosskör, och därför lura lyssnaren när det uppenbarligen lika gärna kunde sjungas av flickor. Så var fallet med ett av de mest frekvent felkategoriserade avsnitten i denna undersökning. (Howard, Szymanski and Welch, 2002, s. 35-49)

Sammanfattning av litteratur

I litteraturen skrivs oerhört lite och kortfattat om barnrösten och än mindre om flickröst respektive pojkröst på det svenskspråkiga området, dock finns det mer material på engelska. Anledningen till att dessa engelska undersökningar gjorts är att många katedralkörer sedan slutet av 1900-talet börjat ge tillträde även till flickor. Mest handlar studierna om olika typer av akustiska analyser och perceptionsstudier (blindstudier) med en lyssnarpanel och ett antal musikexempel sjungna av flickor/pojkar.

Som framgår av ovan beskrivna anatomiska del finns det några smärre skillnader beskrivna mellan pojkars och flickors röstapparat, (som dock inte framhålls hos alla

röstforskare) men inga belägg för att de skulle orsaka några generella skillnader i röstkvalité flickor och pojkar emellan, endast antaganden om vad som skulle kunna påverka kvalitén. Däremot finns naturligtvis stora individuella skillnader.

Intressant är blindstudierna som citerats. I studien där talrösten skulle bedömas identifierades flickorna mer korrekt än pojkarna; i de där överstämman i körsång skulle identifieras rådde det omvända. Förväntar man sig alltså att en fyrstämmig sats med barnröster i sopranen i första hand skall vara en gosskör, och därför tror att det är det och alltså tar miste när det är flickor?

I den första studien misstogs ju också lugna pojkar för att vara flickor vilket snarast tyder på att vi förutsätter att pojkar ska vara mer utåtriktade, utagerande än flickor, inte att deras röster egentligen har andra förutsättningar. Och att flickor och pojkar *använder* sina röster på olika sätt kan snarast härledas till den kultur som omger dem; pojkar härmar pojkar som beter sig som pojkar förväntas göra och samma sak för flickor.

I de akustiska studierna med LTAS-diagram iakttas en skillnad mellan flickor och pojkar som i viss mån kan härledas till en förstärkning i frekvensområdet 5 kHz för pojkiga röster. Men eftersom en del av dessa så kallade pojkiga röster tillhörde flickor tycks det mig som om det alltså snarare rör sig om tendenser som vi uppfattar som pojkiga, en röstklang vi tillskriver en pojke, men som alltså också kan tillhöra en flicka. Finns det då en anatomisk orsak eller är det så att pojkar och flickor imiterar och uppfostras till att använda rösten på olika sätt och att det är vår definition av ”pojkgigt” och ”flickigt” som inte riktigt fungerar eftersom individer av ena könet kan agera som det andra. Vilken är egentligen den så omhuldade ”gosskörsklangen” och kan den lika gärna tillhöra flickor?

Perceptionsstudierna som jag refererat, och som utförts i några olika varianter, visar att det är lättare att avgöra kön hos barnet 1) ju äldre barnet är 2) om det är ett ensamt barn som sjunger och inte en kör 3) om det är ett sångovant barn.

Detta visar att det vi eftersöker som klang i en kör är något högst kultiverat, något som barnen kan lära sig oberoende av kön, och där det för många är mycket svårt att avgöra om det är flickor eller pojkar som sjunger när barnen tillägnat sig den musikaliska traditionen. De sångovana barnen, som inte lärt sig hur man ”ska göra” var lättare att identifiera. Dessa var också inspelade ett och ett. Den enda studie som gjorts på körer sjungande samma musikstycken visade endast 51 % korrekta svar.

Vidare poängteras i litteraturen om barnkör mycket mer än de musikaliska eller anatomiska skillnaderna de sociologiska och metodiska, där de allra flesta körledare

som uttalar sig pratar om de stora fördelarna med att ha delade grupper i körsång av flera anledningar, till exempel:

pojkar är i körvärlden i numerärt underläge och behöver därför en egen grupp där de kan känna att det inte bara är "tjejigt" att sjunga, en grupp där de kan identifiera sig.

Pojkar har mer spring i benen och de yngre pojkarna har lägre uthållighet och koncentration. (Fagius, 2007, s. 86-87)

De äldre pojkarna behöver mer av "tävlingsanda" och utmaningar än flickor.

Av de körledare som uttalar sig om sin verksamhet och dess upplägg, nämner alltså ingen några röstspecifika eller musikaliska anledningar till gruppindelning av flickor och pojkar.

Intervjuer

Inledning

Som tidigare nämnts är den viktigaste delen av denna uppsats att undersöka hur verk samma körledare specialiserade på barnsång ser på skillnaden mellan pojk- och flickröster. Det är lätt att hamna i en diskussion kring skillnader i hur det är att arbeta med pojkar respektive flickor, eller hur det på ett metodiskt och socialt plan är positivt att dela dem i olika grupper, men det jag är ute efter är alltså frågan om det egentligen finns några *musikaliska* eller *röstspecifika* incitament för denna ganska traditionella delning.

Dem jag intervjuat är:

1. Margareta Raab, född 1965. Verksam som ledare för hela ungdomsverksamheten i Uppsala Domkyrka där hon har flickkören som är uppdelad i två grupper; ca 10-12 år i en grupp och 13 år och uppåt i den gruppen med repetition 1 gång/vecka och grupp.

Gosskören är uppdelad i grupperna förskola 1 och 2 för 8-9-åringar som har en lektion i veckan, stora körens gossar (från 10 år) som har två repetitioner i veckan, målbrottsgrupp samt herrstämmor med 1 repetition i veckan. Margareta har en blandad altstämma med både gossopraner och countertenorer.

2. Lars-Ewe Nilsson, född 1939. Kyrkomusiker verksam i Katarina Kyrka i Stockholm där han leder gosskören, med ungefär samma indelning som Raab ovan, samt flickkören som är öppen för flickor ca 15 år och uppåt. Tidigare hade han även yngre flickor.

3. Christoffer Holgersson, född 1973. Ledare för Adolf Fredriks Gosskör samt lärare på Adolf Fredriks Musikklasser sedan 2000. Holgersson gosskör består av pojkar som går på Adolf Fredriks Musikklasser, de äldsta han har är alltså niorna, 15-16 åriga pojkar.

Intervjufrågor

Upplever du att det finns en *musikalisk* skillnad i arbetet med pojkar respektive flickor? Låter det olika? Är det skillnad i perception eller hur gruppen lär sig (auditivt/visuellt/intellektuellt)?

Väljer du samma repertoar till en gosskör som till en flickkör (förutsatt att det är en fungerande besättning.)? Vad gör ni just nu till exempel?

En drömtjej, 11 år till din flickkör, hur låter hon, vad är det för typ av röst?

En drömkille till gosskören, likaledes 11 år, hur låter han och vilken typ av röst har han?

Hur definierar du klangen i en pojkröst respektive en flickröst?

Skulle det, tror du, fungera lika bra att bygga upp en blandad sopranstämma som en bestående bara av pojkar/flickor?

Märker du någon skillnad i hur pojkar och flickor utvecklas gehörsmässigt och allmänmusikaliskt? Om ja, hur mycket hänger samman med vad de får sjunga och i vilken besättning? Hur tror du till exempel att flickor skulle utvecklas av att redan i unga år få sjunga fyrstämmig repertoar?

Som avslutning låter jag dem lyssna på 3 inspelningar med en flickkör, en gosskör och en blandad barnkör (den blandade barnkören består mest av flickor).

Strukturen är lite uppbruten från intervjufrågorna, och särskilt i sammanfattningen, eftersom intervjuerna många gånger övergick i renodlade samtal. Jag har dock försökt att ge en fingervisning om vilken fråga det handlar om genom att numrera frågorna och svaren. Svaren går också i viss mån in i varandra, och kan höra hemma i flera frågor.

Intervju med Margareta Raab

1. Upplever du att det finns en musikalisk skillnad i arbetet med pojkar respektive flickor? Låter det olika? Är det skillnad i perception eller hur gruppen lär sig (auditivt/visuellt/intellektuellt)?

Raab säger spontant att hon inte alls är tvärsäker på den frågans svar:

Hade du frågat mig för 5 år sedan då hade jag definitivt sagt ja det är stor skillnad, men nu är jag inte så säker längre. Jag tycker ju att jag kan höra skillnad på pojkröster och flickröster, jag tycker att pojkröster oftast är rakare och lite mindre luftiga, men samtidigt vet jag att man kan ta helt fel när man bara får höra en röst, så jag är inte så bergsäker på det.

Hon tycker vidare att hon kan märka ett något större ”analytiskt tänkande” hos pojkarna, att de snabbare greppar ett styckes struktur och vill förstå hur notbilden är uppbyggd samt kan klara av något svårare stycken. Men hon säger vidare att det är svårt att avgöra om det har att göra med att pojkarna har mer repetitionstid, och dessutom en

högre repetitionstakt och därför alltså också får chansen att lära sig mer och snabbare. Hur mycket det har att göra med de individer hon har i just sina körer vet hon inte heller. Till gosskören kommer alla de specialintresserade, de ”bästa” killarna, eftersom det är denna kör som står till buds för dem. Till flickkören kommer en del av stans flickor, men denna är bara en av en uppsjö av körer för flickor; urvalet blir alltså något annorlunda. Hon kan alltså inte säga att hon med säkerhet tycker det finns någon som helst skillnad som har att göra med detta att de är pojkar respektive flickor, utan att skillnaderna hon iakttar lika gärna kan ha med omständigheter runt omkring att göra. Men, som hon säger; hon tycker att hon kan höra skillnad på en pojke och flicka överlag, hon tycker att pojkröster är lite rakare och att klangen faktiskt är väldigt speciell.

2. Väljer du samma repertoar till en gosskör som till en flickkör (förutsatt att det är en fungerande besättning.)? Vad gör ni just nu till exempel?

Repertoarmässigt gör inte Raab någon som helst skillnad. Till exempel sjunger flickkören nu en mäsas av Joseph Haydn arrangerad för trestämmig diskantkör, ett verk hon lika gärna skulle välja till gosskören i originalsättning. Pojkarna ska göra ett program med naturlyrik i anslutning till Linnéjubiléet, något hon också lika gärna kunde ha gjort med flickorna.

3-4. En drömtjej/kille, 11 år till din flickkör, hur låter hon, vad är det för typ av röst?

Raab betonar först att det rent röstliga naturligtvis bara är en del av det hon lyssnar och tittar efter när hon tar in nya medlemmar. Men om vi särskiljer det så är det en klar, ren och fokuserad röst hon helst vill ha, inte för läckig och det är precis detsamma för pojkar som för flickor. På följdfrågan om hon aktivt eftersöker olika typer av röst hos en pojke och en flicka är alltså svaret nej. Många kommer och sjunger med ett ganska tydligt popideal, men det lär man snabbt om, menar hon, om det är en bra röst i grunden, och det är vanligare hos flickor.

5. Hur definierar du klangen i en pojkröst respektive en flickröst?

Precis som redan i början på vårt samtal är Raab mycket försiktig i sina uttalanden om skillnader mellan pojkar och flickor, men om det finns någon så tycker hon att pojkar överlag sjunger något starkare och mindre läckigt. Om det sedan har att göra med något röstspecifikt anatomiskt eller om det har att göra med att pojkar tar plats och tar för sig mer än flickor vill hon låta vara osagt. Pojkar uppfostras att vara på ett sätt och

använder då sina röster därefter. Självklart blir det en skillnad i hur de låter, men den skillnaden kanske inte skulle vara där om vi uppfostrades mer likartat.

6. Skulle det, tror du, fungera lika bra att bygga upp en blandad sopranstämma som en bestående bara av pojkar/flickor?

Raab säger att de gånger hon verkligen sätter ihop gossarna och flickorna i en stor kör, vilket hon gör regelbundet så tycker hon det är väldigt svårt att få ihop klangen. Det är något med intonationen, men också med röstklangen i sin helhet som gör att det aldrig blir riktigt bra, tycker hon. Det kan vara att hela gruppen ligger på något olika tonhöjd, det kan vara att de inte hittar samma vokaler. Hon tycker själv att det inte borde vara så svårt att få ihop, dessa två grupper har ju dessutom samma ledare, ändå upplever hon denna svårighet som hon inte klart kan definiera var den egentligen ligger.

Jag frågar då hur hon tror det skulle bli om gruppen var blandad från början och repeterade tillsammans vecka efter vecka och det har hon faktiskt ingen aning om. Det borde ju inte vara något problem då, men hon har aldrig provat det. Om det alltså har att göra med att det är två olika grupper som möts och den svårighet i att smälta ihop dem som alltid finns det handlar om här, eller om det har att göra med att det är just pojkgрупп och flickgrupp går inte att säkert säga.

7. Märker du någon skillnad i hur pojkar och flickor utvecklas gehörsmässigt och allmänmusikaliskt? Om ja, hur mycket hänger samman med vad de får sjunga och i vilken besättning? Hur tror du till exempel att flickor skulle utvecklas av att redan i unga år få sjunga fyrstämmig repertoar?

”Nej, jag tror inte att det skulle vara någon skillnad om man skulle arbeta med dem på samma sätt och med lika mycket tid. Som det är nu utvecklas pojkarna i mina körer mycket mer och snabbare är flickorna” säger Raab. Dels har de mycket mer repetitions-tid, dels tvingas jag som ledare arbeta snabbare på grund av pojkarnas vildare temperament. Hon har inte tänkt på frågan om flickor skulle utvecklas gehörsmässigt på ett annat sätt om de fick sjunga blandad kör tidigare, men säger att det skulle de nog kunna göra. I gosskören får de ”små” altarna lära sig av countertenorerna, det vill säga ingen understämman sjungs av enbart de yngre barnen. Att hålla en stämman som inte är melodin är ju det som är svårt för de små, och det får alltså pojkarna stor hjälp med, men inte flickorna. Dessutom får man de vuxna förebilderna, och ackord som är stabila ”under-

ifrån”, som hjälp till altstämman. Detta med en sjungen basstämma tror inte Raab spelar så stor roll, eftersom man ju oftast har med en baslinje i ett ackompanjemang ändå.

Som avslutning på intervjun spelar jag tre skivor och ber Raab säga något om klangen och vad hon tror. Det första är en norsk flick-/ungdomskör som sjunger Britten, det andra nederländska barnkören (en blandad barnkör, men som troligen består av 80-90 % flickor) som sjunger Poulenc och Tormis och det tredje King's College Choir som sjunger samma Brittenstycke.

Jag själv tyckte inte att detta var ett bra urval, det kommer att vara alldeles för tydligt. Men uppenbarligen var jag väldigt färgad av vad jag själv redan visste om inspelningarna.

Raab tror att den första inspelningen är pojkar, eller *möjligen* lite äldre flickor, vilket hon ju alltså har rätt i. Hon bestämmer sig slutligen för att det nog är pojkar.

Efter den andra inspelningen säger hon "oj, först tänkte jag att nu hade jag nog fel ang. (1), det här är nog pojkar", men sedan bestämde hon sig för att det nog var flickor ändå, mest på grund av något av mjukheten i klangen.

Den sista inspelningen (som jag själv tänkt skulle vara alldeles för "enkel", med dess – trodde jag – tydliga engelska gosskörsklang) tog hon för flickor i första hand. Framför allt altarna trodde hon var vuxna kvinnor, och inte något som gossar kunde prestera.

Intervju med Lars-Ewe Nilsson

1. Upplever du att det finns en musikalisk skillnad i arbetet med pojkar respektive flickor? Låter det olika? Är det skillnad i perception eller hur gruppen lär sig (auditivt/visuellt/intellektuellt)?

Nilsson återkommer många gånger under vårt samtal till att det mest specifika med gosskör jämfört med flickkör i hans ögon är något med lagandan och energin. Hur mycket jag än försöker styra in på de mer musikaliska och röstliga områdena återkommer alltså detta med energin så det måste uppenbarligen vara ett mycket utmärkande drag, och något som också spiller över på sångsättet.

När jag pressar honom att verkligen tänka rent röstligt, tror han inte att det är så stor skillnad. Som exempel tänker han att om han skulle be en pojke och en flicka att utföra samma melodi, till exempel ”Vem kan segla”, är han inte så säker på att han skulle kunna urskilja vem som sjunger. Vad som märks, enligt Nilsson, har att göra med att

pojkar har en starkare vilja som märks i sången, och när denna vilja multipliceras med 12 eller 18 personer, då blir det något väldigt starkt och pojkigt i klangen som skiljer sig från flickornas sätt att sjunga.

2. Väljer du samma repertoar till en gosskör som till en flickkör (förutsatt att det är en fungerande besättning.)? Vad gör ni just nu till exempel?

Nej, Lars-Ewe säger att han nog medvetet eller omedvetet ger olika repertoar till pojkar och flickor. Han skulle gärna vilja ge samma repertoar, men gör det tydligen inte. Han nämner något som också Raab antydde: att pojkar skulle vara något mer intresserade och matematiskt lagda, och ger dem mer att ”bita i”, inte lika lättillgänglig musik som till flickorna, och han tycker också att de har lättare att ta till sig sådana stycken. För tillfället sjunger gosskören Palestrina och Tallis, och han tror inte att det skulle fungera med flickor i samma ålder. Men i en liten bisats säger han också: ”ja, de [pojkar] hjälps ju förstås av ’överliggarna’, män som fortfarande sjunger sopran, samt av countertenorerna”.

Han tycker ändå det verkar som om flickorna vill ha lite ”enklare” repertoar, lite bekvämare, mer lättillgänglig och att de inte har samma intresse av att ”knäcka koden” i till exempel ett Palestrinastycke.

Nilsson inser (lite självkritiskt) att han nog omedvetet är påverkad av traditionen i sitt repertoarval till, som han säger, flickornas nackdel. Att han tänker med en del musik att ”ah, det där ska ju sjungas av gosskör” och därmed får flickorna inte prova på lika mycket av den klassiska repertoaren som pojkarna får.

3-4. En drömtjej/kille, 11 år till din kör, hur låter hon/han, vad är det för typ av röst?

En röst som bär, och att intonationen inte är något problem söker Nilsson efter. Ren och klar röst, och finns det manér kan man oftast träna bort dem. Det är dock ingen som helst skillnad i vad Nilsson söker efter hos pojkar respektive flickor.

Han nämner att hans erfarenhet är att det tar längre tid att få en pojke att hitta intonationen, men när han väl är där så ”går han om”.

5. Hur definierar du klangen i en pojkröst respektive en flickröst?

En hopplös fråga tycker Nilsson, det handlar så mycket om individer. ”Om jag skulle plocka ut den bästa 12-åringen bland pojkarna och dito bland flickorna tror jag egentligen inte att det är någon skillnad.”

6. Skulle det, tror du fungera lika bra att bygga upp en blandad sopranstämma som en bestående bara av pojkar/flickor?

Nilsson sätter i princip aldrig ihop pojkarna och flickorna i församlingen i en gemensam sopranstämma och säger att i det här specifika fallet skulle pojkarna bli för överlägsna eftersom de har fått mer träning. Vid närmare eftertanke säger han dock att han tror det skulle fungera alldeles utmärkt, men att han aldrig provat. Han nämner att det ju är något man börjat med i några av de engelska katedralerna där flickorna nu får sjunga tillsammans med pojkarna.

7. Märker du någon skillnad i hur pojkar och flickor utvecklas gehörsmässigt och allmänmusikaliskt? Om ja, hur mycket hänger samman med vad de får sjunga och i vilken besättning? Hur tror du till exempel att flickor skulle utvecklas av att redan i unga år få sjunga fyrstämmig repertoar?

Nilsson går in på det faktum att flickorna han jobbar med blir ”tvungna” att dela sig i flera stämmor inom sin åldersgrupp, medan pojkarna håller sig till en, max två stämmor. Resten sköts av de vuxna herrarna (och dessutom har även de små gossarna ibland hjälp av countertenorer och hos Nilsson även vuxna sopraner). Självklart kan han känna att pojkarna går snabbare framåt, de blir väldigt bra på just sin ”grej”. Dessutom har pojkarna hos Nilsson, precis som hos Raab, mer än dubbelt så många repetitioner som flickorna. Man får ägna sig mer åt att ”bilda kör” med flickorna som delas i 3-4 stämmor. Nilsson skulle tycka det vore mycket intressant att testa det här som engelsmännen börjat med: att ta in även flickor i ”gosskören”.

Som avslutning spelar jag samma skivor som för Raab, 1) flickor sjunger Britten 2) mestadels flickor sjunger Tormis och Poulenc 3) gossar sjunger Britten.

Nilsson tror det första är pojkar, det andra är pojkar eller kanske flickor och att det tredje absolut är pojkar.

Intervju med Christoffer Holgersson

1. Upplever du att det finns en musikalisk skillnad i arbetet med pojkar respektive flickor? Låter det olika? Är det skillnad i perception eller hur gruppen lär sig (auditivt/visuellt/intellektuellt)?

Holgersson upplever med stor säkerhet en påtaglig musikalisk/röstlig skillnad mellan pojkar och flickor, där han tycker att pojkarnas röster har en större täthet och en ”tjockare massa” medan flickornas röster är något sprödare. Det finns mer täthet hos pojkarna, men det är också svårare för dem att intonera. Flickorna har en större sprödhet, och också större klarhet i intonationen. ”Det är som att det är svårare för pojkarna att ta tillvara all sin massa och få tonen att stabilisera sig.”

Han pratar, liksom Nilsson, om den energi och det ”drag” som pojkar har och som han har svårt att få fram hos tjejer, å andra sidan hur flickorna är bättre på att lyssna in sig mot en annan stämma till exempel. Om det sedan har att göra med att pojkarna av sig själva har en annan röst – anatomiskt – eller om det har att göra med hur pojkars personlighet formas till just pojkighet vill han helt låta vara osagt.

Holgersson jämför i viss mån de grupper han arbetar med, men tycker att dessa drag är generellt genomgående i alla klasser.

2. Väljer du samma repertoar till en gosskör som till en flickkör (förutsatt att det är en fungerande besättning.)? Vad gör ni just nu till exempel?

Nej, Holgersson väljer fullt medvetet inte samma repertoar. Blir det för komplexa strukturer blir det för svårt för pojkarna. Repertoar som han skulle kunna välja till flickkören, kan han undvika till pojkarna helt enkelt därför att den är lite för svår för dem, harmoniskt och/eller linjärt och rytmiskt. Pojkarnas repertoar blir därmed något mindre avancerad. Holgersson poängterar alltså mer svårighetsgrad i repertoaren som urvalskriterium än typ av repertoar/genre. Jag ställer alltså följdfrågan om han även väljer olika typ av repertoar och han svarar då att han alldeles säkert gör det, men mer omedvetet. Som exempel säger han att spirituals inte alls har passat gosskören, att de inte mått bra av det, att det inte är det gosskören kan göra bra helt enkelt, medan något av det som de gjort allra bäst genom åren, och också utvecklats av mest är en Gustav Nordqvists ”Till Havs” sjungen unisont. Där kommer deras röster allra mest till sin rätt enligt Holgersson, där finns linjerna, energin och ett ”rent” sångsätt. En ganska klassisk repertoar alltså.

3. En drömtjej, 11 år till din flickkör, hur låter hon, vad är det för typ av röst?

Det första Holgersson poängterar är att intonationen inte ska vara något bekymmer, en ren röst där sångerskan hör att hon sjunger i förhållande till något annat. Det ska finnas något bakom, ”något mer som bär klangen”. Han eftersöker vidare en ”fri, men

stor klang, att de liksom kan använda hålutrymmena, att det finns något som bär legato-sången”. Sprödheten ska dock fortfarande finnas där, det ska höras att det är en flicka och inte en kvinna som sjunger.

4. En drömkille till gosskören, likaledes 11 år, hur låter han och vilken typ av röst har han?

Holgersson är ute efter liknande saker hos en pojke, men poängterar samtidigt att han tycker det finns en naturlig skillnad hos pojkar och flickor som han inte vill utjämna. Hos en pojke eftersöker han en större täthet i klangen. Holgersson eftersöker alltså aktivt olika klang hos de pojkar och flickor han väljer som korister.

5. Hur definierar du klangen i en pojkröst respektive en flickröst?

Holgersson tycker att det finns en större täthet i pojkarnas register, som, när de lär sig att använda den, särskilt i höga register ger ett annat ”ping”, en övertonskraft som han sällan upplever hos flickor. Det är något med trycket och kraften som helt enkelt ger en starkare ton, och också ibland en mer ”energirik” ton. Detta har naturligtvis att göra med hela den sociala miljön, där pojkarna överlag är livligare, har svårare att sitta still och att det ibland är ”fullständigt omöjligt att få någonting gjort”, och det är denna (ofta rent fysiska) energi som spiller över i sången.

En annan skillnad Holgersson påpekar är att han aldrig hört en riktigt volyminös klang hos en (yngre) flicka, det kan komma senare upp i åren. Han återkommer också till flickröstens sprödhet som han inte upplever hos pojkar.

6. Skulle det, tror du fungera lika bra att bygga upp en blandad sopranstämman som en bestående bara av pojkar/flickor?

På Adolf Fredriks Musikklasser där Holgersson arbetar betonar han att man sjunger blandad kör med blandade pojk-/flickröster så till vida att till exempel en sjundeklass delas i SATB, där sopran och altstämman består både av flickorna och de pojkar som inte kommit i målbrottet och tenor- och basstämman av de pojkar som kommit dit, något som fungerar alldeles utmärkt. Men, som han säger, det sker tidigast i sjuan och hur de yngre flickorna skulle utvecklas av att få sjunga blandad kör redan tidigare har han ingen idé om. Det är något han faktiskt inte tänkt på, men som vore väldigt intressant att få pröva.

7. Märker du någon skillnad i hur pojkar och flickor utvecklas gehörsmässigt och allmänmusikaliskt? Om ja, hur mycket hänger samman med vad de får sjunga och i vilken besättning? Hur tror du till exempel att flickor skulle utvecklas av att redan i unga år få sjunga fyrstämmig repertoar?

Ja, i någon mån. Det är mer en individuell mognadsgrad hos individen, än en utveckling hos gruppen flickor/pojkar i stort, men det finns en generell tendens tycker Holgersson, nämligen den att flickorna utvecklar en större medvetenhet om harmonier och samklanger snabbare än pojkarna. Han säger att han i sina fjärdeklasser inte tänker på någon skillnad, men att denna lite, generellt sett, större mognad hos flickorna uppträder i femman-sexan. Medan flickorna lyssnar mer på vad som händer omkring dem i det musikaliska förloppet, lär sig pojkarna sin stämma och bara sjunger rakt ut, vilket ger en stor energi, men också kan leda till att det blir kapitalt fel.

Hur barnen (flickor/pojkar) utvecklas av att sjunga blandad repertoar, SATB respektive diskantkör, SSA hade Holgersson svårt att svara på, men en iakttagelse är att det åtminstone går snabbare och blir stabilare i en SATB-besättning än i en SSA-besättning. Att få pojkar (eller flickor) att sjunga rätt och rent bara SA beskriver han som en klart längre process än att få dem att sjunga rätt och rent SATB. En altstämma tycks alltså vara lättare att få på plats med hjälp av en basstämma.

Holgersson urskiljer båda Britteninspelningarna utan svårighet (den första med flickor, den andra med pojkar), bara Poulenc/Tormisinspelningen vållar honom lite bekymmer. Han bestämmer sig dock för att det är flickor, mest på grund av renheten och mjukheten.

Sammanfattning av intervjuer

De tre personerna jag valt att intervjua uppvisar både samstämmighet och skillnader i sina intervjusvar. Intressant att notera är att de två som har mest lika arbetssituation, Raab och Nilsson, också är mest samstämmiga i sina svar kring ”huvudfrågan”, om det är någon röstlig skillnad samt skillnad i musikalisk utveckling hos pojkar och flickor. Till exempel kan nämnas att dessa två spontant säger att pojkarna möjligen är något mer analytiska och snabbare på att lära sig nya stycken, medan Holgersson tycker att flickorna genomgående är skickligare musikaliskt. De är, enligt honom, mer lyssnande, har en större känsla för harmoni och samklang och vårdar fraserna mera. Pojkarna ”sjunger bara på”. Då kan noteras att Holgersson i musikklasserna arbetar med pojkar och flickor

tillsammans i samma åldersgrupp och med lika mycket repetitionstid för alla, omständigheter som bör ge ett något mer rättvisande svar på frågan om det är skillnad i inlärning och musikalisk utveckling. Det är också denna bild som ges i rapporter och undersökningar om barn och sång genomförda på ”genomsnittsbarn”, alltså en vanlig skolklass eller motsvarande godtyckligt urval barn. (Welch 1979, 2000). Nilsson och Raab har båda upp emot 4 gånger så mycket repetitionstid för pojkarna som för flickorna.

Av de tre körledarna är Holgersson den som säkrast och mest övertygat betonar att det är en stor röstligt kvalitativ skillnad mellan pojkar och flickor. Medan de andra två körledarna är väldigt försiktiga i sina uttalanden om klangskillnad – de *tycker* sig kunna skilja på goss- och flickröster, de *anar* tendenser om en mer luftig klang hos flickorna och en rakare, mer kärnfull klang hos pojkarna – så säger de samtidigt att de inte alls är säkra på detta och att det kan ha att göra med hur pojkar och flickor ”är” och betar sig. Holgersson däremot poängterar en tydlig och dessutom ganska stor skillnad i röstkvalité mellan pojkar och flickor (där han självklart också säger att det kan bero på hur de är som individer mer än något anatomiskt, men oberoende av detta klargör han en mycket säkrare distinktion i röstkvalité med avseende på kön). Det stämmer också med den mycket korta lyssningsuppgiften; Holgersson var den ende som korrekt kunde urskilja de tre inspelningarna med avseende på kön hos sångarna.

Holgersson är också den av körledarna som aktivt *vill* ha olika klang hos flickorna och pojkarna (fråga 3–4). På frågan om han letar efter olika saker hos en flicka och hos en pojke som söker till hans körer så är han den enda som svarar jakande, medan de andra två svarar nekande. Detta i sig gör ju då att han också får olika klang i en flick- respektive pojkgupp och kanske i viss mån förstärker det ”pojkgiga” och det ”flickiga”, medan de som inte gör någon skillnad i vad de eftersöker åtminstone inte medvetet tar in en typ av röst till pojkguppen och en annan typ av röst till flickgruppen. (Jämför undersökningen om 5 kHz peaken för *pojkgiga* röster.)

Vad gäller repertoar gör Raab gör ingen som helst skillnad i repertoarvalet till sina grupper, vilket både Holgersson och Nilsson gör. Holgersson betonar ett metodiskt urval, där han måste tänka noggrannare för att finna repertoar som pojkarna *klarar av*. Nilsson säger sig också välja olika repertoar, men där handlar snarare om det omvända; han kan ge lite komplexare stycken till pojkarna som därvid har hjälp av de vuxna männen, och som bara har 1 till 2 stämmor att hålla reda på.

Omedvetet säger sig båda vara påverkade av en tradition där gossar sjunger mer ”klassisk” repertoar och flickor sjunger mer småstycken, t.ex. jazz- och poparrangemang.

Raab däremot gör ingen som helst skillnad i repertoarvalet vad gäller genre. Hon är också den som har en mest renodlat klassisk repertoar till sina grupper.

Ingen av dem jag intervjuat har funderat över om och hur flickor skulle utvecklas av att också få sjunga blandad kör redan från lägre ålder. Ingen av dem poängterar att närvaron av en sjungen basstämma skulle vara så avgörande, eftersom basen oftast finns i ett ackompanjemang, de betonar alltså inte att besättningen i sig skulle bidra till den sångliga utvecklingen. Alla säger dock att det skulle vara väldigt intressant att prova detta med goss- och flicksopranstämma i blandad kör och tror att det skulle gå utmärkt, men att de faktiskt aldrig tänkt på det. Raab är den enda som ibland sätter ihop sina grupper och intressant är att även om hon poängterar att hon inte är så säker på att det finns en skillnad mellan rösterna generellt så upplever hon att det *är* svårt att få ihop klangen. Om detta har att göra med om det är pojkar respektive flickor i grupperna, eller om det är av någon annan anledning kan hon inte säkert svara på.

Slutdiskussion

Under skrivandets gång fick jag genom kommentarer från kolleger erfara att detta är ett ämne som intresserar många pedagoger och körledare, men som jag tidigare nämnt finns det i Sverige inte några omfattande studier på området. Det har varit mycket intressant och lärorikt att stifta bekantskap med de engelska studier jag hittat. För att få en rättvisare bild av nu verksamma körledares syn på och erfarenhet av flickors och pojkars sång hade jag gärna gjort ytterligare intervjuer, något som inte rymts inom ramen för detta arbete.

Att många körledare upplever en skillnad i röstkvalité pojkar och flickor emellan är odiskutabelt, men skillnaden är kanske mindre än vad det först verkar. Vi är påverkade av vår bild av hur en pojk- eller flickröst ska låta, det tycker jag undersökningarna i litteraturstudiet ger vid handen och kanske kommer denna bild att ändras; om flickor börjar ta för sig mer i samhället i stort kanske de också kommer använda sina röster på ett mer utåtriktat sätt. Med detta inte sagt att det på något sätt skulle vara ”bättre” *per se*, men det kan vara en möjlig utveckling. Det viktiga är ju att alla barn ges samma möjligheter. Så finns då skillnaden där – vare sig den nu är fysikaliskt eller sociologiskt motiverad?

Anatomi: det finns enligt några forskare smärre skillnader mellan pojkar och flickor. Dessa skillnader är före puberteten mycket små, och kan möjligen bidra till något olika förutsättningar, men troligen inte hos barn under ca 12 år.

Den skillnad Sundberg registrerat om det subglottala trycket, som genomsnittligt är 10 % högre hos pojkar än hos flickor stämmer överens med det alla tre körledare jag intervjuat säger; att pojkarna sjunger lite starkare. Enligt Holgersson har de en större ”massa”, mer fokuserad och kärnfull klang, enligt Nilsson mer energi. Kanske har detta med varandra att göra. Där vill jag understryka att det tryck vi använder när vi producerar ljud är något vi kan styra – till skillnad från till exempel stämläpparnas längd eller larynxtubens storlek som vi är födda med. Ett högre tryck ger en högre ljudvolym. Denna den kanske mest signifikanta skillnaden som alltså alla tre körledarna var överens om (och som jag själv håller med om utifrån mina erfarenheter som körledare), att pojkar gärna tar i mer och sjunger starkare, tycks ha att göra med hur vi lär oss att använda rösten, inte med vilka förutsättningar vi har.

En annan tes som jag funderat över är: är det de allra äldsta gossarna, de som strax kommer att komma i målbrottet som framför allt färgar gosskörklangen? Jag tycker att skillnaden i röstkvalité hos 8-åringar är klart mindre signifikant än hos 12-åringar. Det vore intressant att få veta hur stämläpparna och larynx utvecklas just innan puberteten. Kanske finns det en större skillnad anatomiskt just i detta skede, då pojkarna dessutom har börjat få en större kropps- och lungvolym och därför kan bära fraserna och sjunga starkare än tidigare. Dessutom har de hunnit komma långt musikaliskt och blivit skickliga sångare efter 4-5 år i gosskören. De kan leda de yngre och alltså färga klangen i gruppen också på det sättet. De yngre kommer att härma deras sätt att sjunga och vilja låta som de. Detta ger i så fall också en bild av att det är mer hur man lär sig att använda sin röst, vilka förebilder man har och vem man härmar som formar röstklangen mer än de fysiologiska förutsättningarna.

”A boy’s voice in the year or so before it breaks has a particularly magical quality. It is more powerful than a girl’s”

Hodges, 1995 –interview with the organist at Canterbury Cathedral

Jag tycker också det är intressant att det alltså fanns en akustiskt mätbar likhet mellan alla röster som man uppfattade som pojkar och alla röster man uppfattade som flickor i undersökningen av Peta White 1999. Uppenbarligen finns det något klangligt i rösten som vi tycker är pojkigt respektive flickigt, men varför kalla det för just pojkigt och flickigt om det är ett drag som lika gärna kan tillhöra det motsatta könet? Och jag märker att jag själv gör samma sak; när jag tänker på hur jag ska beskriva hur killarna i min egen grupp sjunger så tänker jag först på dem som sjunger ovanligt starkt och klart, och tänker ”så sjunger pojkar”. Men när jag rannsakar mig själv så inser jag att dessa representerar 1/3 del av gruppen. 1/3 sjunger ”normalstarkt” och den sista tredjedelen ganska svagt och försynt. Så varför kategoriserar jag att hela gruppen skulle sjunga ”pojkigt” i form av starkt och rättfram? ”Pojkigt” kan lika gärna innebära att sjunga försynt, rent statistiskt sett i denna grupp. Ändå märker jag att det är så jag tänker!

Men tillbaka till frågorna i problemformuleringen:

A) Finns det vetenskapliga belägg för hur rösten fungerar som kan motivera att man delar pojkar och flickor i olika grupper, det vill säga är det någon skillnad på deras förutsättningar? B) Är det tradition och metodik bakom denna uppdelning? C) Hur ofta får flickor sjunga tillsammans med vuxna och hur skulle de utvecklas av det?

A) Nej, jag tycker inte det verkar finnas anatomiska belägg som kan motivera en uppdelning av pojkar och flickor, förutsättningarna är så pass lika att det handlar mer om individ än grupp. Från 8 års ålder växer visserligen pojkars stämband till något mer än flickors (Howard, D och Welch, G (2002): s.105), men forskarna visar inte på att detta skulle ge upphov till några generella skillnader i röstklang. Till exempel borde längre stämband ge en något lägre grundtonsfrekvens, något som ingen körledare jag pratat med angående pojkrösten kontra flickrösten noterat. Sundberg poängterar att pojkar använder sig av genomsnittligt 10 % högre subglottalt tryck än flickor, något som tycks stämma överens med det körledare säger; att pojkar sjunger starkare och mer fokuserat, att de helt enkelt använder ett större tryck. En skillnad alltså, men inte en anatomisk utan en röst användningsmässig, man kan själv styra sitt subglottala tryck.

B) Ja, jag skulle säga att det är metodik och tradition som ligger bakom indelningen av flickor och pojkar i olika körgrupper. En indelning som absolut kan vara välmotiverad metodiskt, men som sagt, inte i första hand musikaliskt, och kanske inte utan reflektion. En av informanterna (Raab) nämner dessutom en aspekt till; status. Varför får man till exempel *aldrig* kalla en gosskör för barnkör, trots att det handlar om just detta frågar hon sig, utan att ge något svar annat än att det är ett gammalt statustänkande. –Medan en flickkör med säg 8 till 10-åriga flickor oftast kallas just ”barnkör”.

C) Det tycks vara väldigt ovanligt att låta flickor agera sopraner och eventuellt altar i en blandad kör. I England blir det vanligare, men här i Sverige har jag inte stött på det i någon organiserad form. Hur den utvecklingen skulle se ut kan jag alltså inte svara på inom ramen för detta arbete.

Jag skulle tro att det med en bra körledare visserligen inte är att sjunga SATB-kör eller SA-kör som är avgörande för en grupps inläring och sångliga utveckling. Däremot tror jag att den inspiration och samhörighet med ”de stora” som man kan få i en sådan grupp inte är att underskatta, särskilt inte för de lite äldre barnen, från 11-12 år. Man kan få göra musik som låter ”mycket mer” och det kan vara en kick som gör att man fortsätter med sången. Jag minns själv hur oerhört tramsigt jag redan som 12-åring tyckte att en del ”poppig” (alltså ”barntillvänd”) musik var, men jag blev alldeles lycklig när jag fick sjunga musik av Pergolesi och Allegri. Det är exempel på musik som fler unga skulle klara av i ett sammanhang tillsammans med vuxna, men kanske inte alltid på egen hand. Och denna chans ges i Sverige nästan uteslutande till pojkar inom gosskörtraditionen. Dessutom; klangen hos en kör beror av så många faktorer och

där har i denna uppsats endast en aspekt tagits upp. Helt avgörande för barnens sångutveckling och körens klang ligger i den tradition vi ger dem, den klang vi ger dem att härma. Och där kommer en faktor in som helt utelämnats i denna uppsats; Körledaren och hans/hennes musikaliska ideal och pedagogiska idéer.

Referenser

Fagius, G, red (1990). *Barn i Kör*. Verbum Förlag AB, Stockholm.

Fagius, G, red (2007). *Barn och Sång*. Studentlitteratur.

Howard, Szymanski, Welch (2002): *Listeners' perception of English cathedral girl and boy choristers*. Music Perception 2002, vol. 20.

Howard, D. & Welch, G. (2002): *Gendered voice in the cathedral choir*. Psychology of Music 2002, **30**, s 102-120

Lindblad, P. (1992): *Rösten*. Studentlitteratur

Sjölander, P. (2003): *Perceptual relevance of the 5 kHz spectral region to sex identification in children's singing voices*. SMAC 2003, vol. 2, s. 503-506

Sundberg, J. (2001): *Röstlära*. Proprius Förlag Stockholm

White, P. (1999): *Formant frequency analysis of childrens' spoken and sung vowels using sweeping fundamental frequency production*. Journal of Voice, vol. 13, no 4, s.570-582.

White, P. (2001): *Long-term average spectrum (LTAS) analysis of sex- and gender-related differences in children's voices*. Logopedics Phoniatrics Vocology 26.

Intervjuer med Margareta Raab, Lars-Ewe Nilsson och Christoffer Holgersson.

Inspelningarna finns i författarens ägo.

Kungl. Musikhögskolan
i Stockholm
Royal College of Music
Valhallavägen 105
Box 27711
SE-115 91 Stockholm
Sweden

+46 8 16 18 00 Tel
+46 8 664 14 24 Fax
info@kmh.se
www.kmh.se